

Roderik Ponds,
Gerard Marlet, Joost Poort

Kassa of kaalslag?

De maatschappelijke gevolgen van bezuinigingen op kunst en cultuur
Deel 1: de podiumkunsten

Kassa of kaalslag?

Atlas voor gemeenten
Postbus 9627
3506 GP UTRECHT
T 030 2656438
F 030 2656439
E info@atlasvoorgemeenten.nl
I www.atlasvoorgemeenten.nl

Dit onderzoek is uitgevoerd op verzoek van, en betaald door, Kunsten '92. De visies en conclusies weergegeven in dit rapport zijn die van Atlas voor gemeenten en komen niet noodzakelijkerwijs overeen met die van de opdrachtgever.

© Atlas voor gemeenten, Utrecht, 25 juni 2011

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Kassa of kaalslag?

De maatschappelijke gevolgen van bezuinigen op kunst en cultuur

Deel 1: de podiumkunsten

Roderik Ponds

Gerard Marlet

Joost Poort

Inhoud

Inhoud 5	
Samenvatting en conclusies	7
1 Inleiding	13
2 Conceptueel model en aannames	17
2.1 Kosten- en opbrengstenfuncties	18
2.2 Impact BTW-verhoging en bezuinigingen	20
2.3 Impact reactie podia en gezelschappen	21
3 Kosten en opbrengsten	25
3.1 Data en steekproef	25
3.2 Financiële gegevens	26
4 Scenario's	31
5 Impact van de bezuinigingen op het aanbod	39
5.1 Omvang meegenomen bezuinigingen	40
5.2 Impact bezuinigingen op uitvoeringen	41
5.3 Netto impact op het aanbod podiumkunsten	43
6 Maatschappelijke impact van de bezuinigingen	47
6.1 De maatschappelijke waarden van podiumkunsten	47
6.2 Impact bezuinigingen op de welvaart	49

Samenvatting en conclusies

In dit rapport zijn de maatschappelijke gevolgen van de voorgenomen bezuinigingen op de podiumkunsten berekend, en in geld uitgedrukt. Hoe de voorgenomen bezuinigingen op de podiumkunsten maatschappelijk uitpakken is grotendeels afhankelijk van de wijze waarop de instellingen in de podiumkunsten op die bezuinigingen (kunnen) anticiperen.

Als gezelschappen en podia er niet tijdig in slagen om op kosten te besparen en veel extra eigen inkomsten te verwerven gaat in ons land als gevolg van de voorgenomen bezuinigingen een kwart van de jaarlijkse uitvoeringen in de podiumkunsten verloren. Het welvaartsverlies van de voorgenomen bezuinigingen is dan € 215 miljoen per jaar. Dat is hoger dan de besparing op de overheidsuitgaven, die naar schatting zo'n € 119 miljoen bedraagt. Per saldo levert die bezuiniging ons land dan een welvaartsverlies op.

Zelfs als gezelschappen en podia erin slagen om hun eigen inkomsten uit sponsoring structureel met 20%, en uit mecenaat met 10%, van het huidige – overigens relatief lage – bedrag te verhogen, is het welvaartsverlies van de voorgenomen bezuinigingen hoger dan de maatschappelijke besparing. Datzelfde geldt voor een scenario waarin zowel gezelschappen als podia erin slagen om hun kosten met 5% te reduceren, en daarbij wel hetzelfde te blijven doen.

Pas als de podia en gezelschappen erin slagen om de eigen inkomsten fors te verhogen, en naast hogere inkomsten uit sponsoring en mecenaat via meer prijsdifferentiatie ook de recettes met 5% weten te verhogen, is het maatschappelijke welvaartsverlies ongeveer gelijk aan de besparing op de overheidsuitgaven.

In de meest optimistische scenario's, waarbij gezelschappen en podia erin slagen zowel fors meer eigen inkomsten te verwerven (door een combinatie van onder andere sponsoring, mecenaat, externe verhuur en strategisch prijsbeleid) en 5% kostenreductie te realiseren, zijn de besparingen op de overheidsuitgaven hoger dan het welvaartsverlies. Het is echter zeer de vraag of dit mogelijk zal zijn in een tijdbestek van twee jaar, zoals nu is voorgenomen. Ook in die scenario's gaat in ons land overigens nog steeds tussen de vijf en tien procent van het jaarlijkse aanbod aan uitvoeringen in de podiumkunsten verloren.

Samenvatting maatschappelijke impact bezuinigingen op de podiumkunsten

Scenario	effect op uitvoeringen podiumkunsten	welvaarts-effect (in € mln.)	t.o.v. besparing op overheids-uitgaven
1. Geen efficiëntiewinst en/of vergroting eigen inkomsten bij gezelschappen en podia	-25%	-215	hoger
2. Sponsoring +20%; mecenaat +10%	-23%	-202	hoger
3. (Personeels-)kosten -5%	-17%	-145	hoger
4. Sponsoring +20%; mecenaat +10%; overige eigen inkomsten +5%; recettes +5%	-14%	-121	gelijk
5. (Personeels-)kosten -5%; sponsoring +20%; mecenaat +10%; recettes +5%	-9%	-75	lager
6. (Personeels-)kosten -5%; sponsoring +20%; mecenaat +10%; recettes +5%; overige eigen inkomsten +5%	-5%	-41	lager

Bron: Atlas voor gemeenten

Anticiperende maatregelen vanuit de cultuursector vereisen immers grote veranderingen in de sector: een efficiëntieslag, de introductie van dynamisch prijsbeleid en professionele fondsenwerving (sponsoring en mecenaat) zijn hier belangrijke voorbeelden van. Deze veranderingen kosten tijd en brengen ook frictiekosten met zich mee. Hoeveel tijd en kosten is (nu) nog niet bekend. Hoe meer tijd de gezelschappen en podia daarvoor hebben, hoe groter de kans dat ze erin slagen om het effect van de bezuinigingen te compenseren. Dit impliceert dat bij een gefaseerde invoering van eventuele

kortingen op de subsidies aan gezelschappen en podia er meer kansen zijn om de efficiëntie in de bedrijfsvoering te vergroten en alternatieve financieringsbronnen aan te boren en daarmee de maatschappelijke schade zoveel mogelijk te beperken.

Het is bovendien raadzaam om, alvorens de aangekondigde bezuinigingen op de cultuursector door te voeren, ook maatschappelijke effectstudies te maken voor de andere culturele sectoren die worden geraakt door de bezuinigingen, zoals de musea, de beeldende kunst, de film, de letteren, de media, de architectuur en de amateurkunst. Alleen op die manier is het mogelijk om gefundeerd inzicht te krijgen in de maatschappelijke impact van die bezuinigingen, en een antwoord te vinden op de vraag of die per saldo voor de maatschappij gunstig of ongunstig uitpakken.

Bij het berekenen van de welvaartseffecten van de voorgenomen bezuinigingen is uitgegaan van een totaal bedrag aan bezuinigingen op de overheidssubsidies aan de podiumkunsten van € 119 miljoen. Dit betreft behalve de aangekondigde bezuinigingen op de directe subsidies van het Rijk, en de bijdragen via de cultuurfondsen, ook een inschatting van de bezuinigingen van gemeenten en provincies. Bovendien is in de berekeningen rekening gehouden met de aangekondigde btw-verhoging. Er zijn hierbij overigens geen additionele welvaartseffecten van de mogelijke alternatieve bestedingen van deze € 119 miljoen meegenomen.

Het maatschappelijke effect van de voorgenomen bezuinigingen op de podiumkunsten is gebaseerd op de vijf maatschappelijke waarden van de podiumkunsten die in eerder onderzoek zijn gedefinieerd en berekend: de gebruikswaarde, de bestaanswaarde, de optiewaarde, de economische waarde en de sociale waarde. De bezuinigingen hebben effect op het aanbod aan uitvoeringen in de podiumkunsten en op de welvaartswinst die daarvan uitgaat.

Die welvaartswinst komt voort uit de waarde die de bezoeker aan de podiumkunsten aan dat bezoek ontleent (de gebruikswaarde, ofwel: het consumentensurplus), maar ook uit de waarde die mensen hechten aan het bestaan van een groot en divers aanbod aan podiumkunsten, en hun bereidheid om daarvoor te betalen. Ook is bij het berekenen van de welvaartseffecten rekening gehouden met de economische en sociale effecten die van de podiumkunsten uitgaan.

De berekeningen van het welvaartseffect van de bezuinigingen op de podiumkunsten zijn gebaseerd op een aantal aannames. In alle scenario's is er bijvoorbeeld van uitgegaan dat de, als gevolg van de bezuinigingen, uitgevallen voorstellingen of concerten door de podia niet worden vervangen door andere voorstellingen of concerten. Dat is een realistische aanname omdat een gemiddelde uitvoering in de podiumkunsten voor een podium verlieslatend is, waardoor vervanging door een ander concert of voorstelling gemiddeld genomen financieel niet haalbaar zal zijn.

Het is echter ook denkbaar dat podia er wel in slagen om een voorheen gesubsidieerde theatervoorstelling te vervangen door bijvoorbeeld een winstgevende cabaretoorstelling. In dat geval is het hier berekende welvaartsverlies van de bezuinigingen een overschatting. Het is echter niet heel waarschijnlijk dat een dergelijk substitutie-effect op grote schaal zal optreden. Als de vraag naar dergelijke voorstellingen toeneemt, zal de marktmacht meer bij de uitvoerders van die voorstellingen komen te liggen die via hogere inkoop- of afkoopprijzen een steeds groter deel van de extra inkomsten van de podia zullen weten af te romen.

Een andere belangrijke aanname is dat bij de vertaling van de modeluitkomsten (uitgedrukt in een lager aantal uitvoeringen in de podiumkunsten) in welvaartseffecten (in euro's) steeds is uitgegaan van een gemiddelde uitvoering. Het uitgangspunt is dat iedere verloren uitvoering in de podiumkunsten een gemiddelde waarde heeft. Die maatschappelijke waarde is in werkelijkheid afhankelijk van het aantal bezoekers (en de waarde die die bezoekers eraan toekennen) én de locatie waar de uitvoering plaatsvindt (en de uitstralingseffecten daarvan op de omgeving van die locatie).

Het aantal bezoekers van gesubsidieerde voorstellingen is lager dan van ongesubsidieerde voorstellingen, wat zou suggereren dat de maatschappelijke waarde – in elk geval de gebruikswaarde - van een gesubsidieerde voorstelling lager is dan gemiddeld. Aan de andere kant is het denkbaar dat de waarde die zo'n gesubsidieerde voorstelling (vanwege artistieke kwaliteiten of bijdrage aan de pluriformiteit) aan zijn bezoeker en/of de omgeving van de locatie toevoegt hoger is dan bij een ongesubsidieerde voorstelling. Om daar inzicht in te krijgen is aanvullend onderzoek naar de welvaartseffecten van verschillende typen uitvoeringen in

de podiumkunsten nodig. Tot die tijd is het verdedigbaar om van gemiddelde waarden uit te gaan.

1 Inleiding

Op 10 juni 2011 zijn de voorgenomen bezuinigingen van het Ministerie van OC&W op de subsidies voor kunst en cultuur bekend gemaakt. In totaal wordt er met ingang van 2013 € 200 miljoen bezuinigd. Hiernaast is de verwachting dat ook gemeenten en provincies de komende jaren zullen bezuinigen op de uitgaven aan kunst en cultuur. Bovendien hebben andere voorgenomen bezuinigingen op de begrotingen van onder andere de media (omroeporkesten, dramaproductie en film) en sociale zaken (WWIK) gevolgen voor kunst en cultuur. Tot slot wordt de BTW voor beeldende kunst en de entreprijzen voor de podiumkunsten verhoogd van 6% naar 19%.

Op dit moment is nog niet duidelijk wat de maatschappelijke impact van de aangekondigde bezuinigen is. Het is nog niet eens bekend wat die bezuinigingen betekenen voor het culturele aanbod in ons land. Laat staan dat bekend zou zijn wat de maatschappelijke schade van dat lagere aanbod is, en hoe die schade zich verhoudt tot de maatschappelijke besparing van lagere overheidsuitgaven. Om hier een eerste inzicht in te krijgen heeft KUNSTEN '92 de onderzoekers van ATLAS VOOR GEMEENTEN gevraagd een inschatting te maken van de impact van de bezuinigingen op de maatschappelijke waarde van cultuur.

Bezuinigingen leveren (net als extra subsidies) immers nooit alleen wat op. Het verdwijnen van activiteiten kost het land ook geld. Inzicht in de maatschappelijke kosten en baten van bezuinigingen biedt daarom een economisch kader om voorstellen mee te kunnen beoordelen. Als de totale maatschappelijke kosten hoger blijken te zijn dan de maatschappelijke baten, werkt een plan of voorstel welvaartsverlagend en is daarmee ongewenst. Mocht het omgekeerde het geval zijn, en de maatschappelijke baten hoger zijn dan de maatschappelijke kosten, dan zal een besluit waarschijnlijk welvaartsverhogend zijn, en daarmee vanuit welvaartsoptiek gewenst.

De belangrijkste maatschappelijke baten van de bezuinigingen op kunst en cultuur zijn de besparingen op subsidies en dus de overheidsuitgaven. Dit is in elk geval de € 200 miljoen die het Ministerie van OC&W bespaart. De maatschappelijke kosten worden bepaald door de welvaartseffecten van kunst en cultuur die 'verloren gaan' door minder (diversiteit in het) cultuuraanbod als gevolg van de bezuinigingen.

Om een inschatting te kunnen maken van de welvaartseffecten van de bezuinigingen op kunst en cultuur moeten de welvaartseffecten die daarvan uitgaan natuurlijk wel bekend zijn. In recent onderzoek zijn die welvaartseffecten al voor drie culturele sectoren berekend.¹ Uit dat onderzoek blijkt dat de totale maatschappelijke waarde van de letteren (boeken totaal) bijna € 15 miljard bedraagt, hetgeen overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van circa € 840 miljoen.

De (uitvoeringen in de) podiumkunsten zijn volgens dat onderzoek ruim € 15 miljard waard, wat overeen komt met een jaarlijkse welvaartswinst van ruim € 850 miljoen. De musea voor beeldende kunst dragen jaarlijks € 200 miljoen bij aan de welvaart, wat de totale maatschappelijke waarde van die musea op circa € 3,5 miljard brengt. In het aangehaalde onderzoek wordt bovendien een analysekader gepresenteerd dat het mogelijk maakt om de maatschappelijke waarden en welvaartseffecten in de toekomst ook voor andere culturele sectoren – zoals film, architectuur en cultuurparticipatie – te berekenen.

Het onderhavige onderzoek naar de maatschappelijke effecten van de voorgenomen bezuinigingen op kunst en cultuur borduurt op dat eerdere onderzoek voort, en maakt gebruik van de in dat onderzoek berekende welvaartswinst van verschillende culturele sectoren. Dat maakt het niet alleen mogelijk om de impact van de bezuinigingen op het culturele aanbod te berekenen, maar ook om het welvaartsverlies dat daarvan het gevolg is in geld uit te drukken. De vraag was daarbij allereerst voor welke culturele sectoren een dergelijke effectmeting mogelijk is. Het bleek dat het alleen mogelijk was om op korte termijn de maatschappelijke gevolgen van de bezuinigingen op een culturele sector door te rekenen als die sector aan twee criteria voldoet:

1. De welvaartseffecten die van de betreffende sector uitgaan moeten reeds bekend zijn, en;
2. Gegevens over de omvang en allocatie van de bezuinigingen moeten beschikbaar zijn.

¹ G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten; in opdracht van de cultuurfondsen).

Uit een eerste inventarisatie (*quick scan*) voor zeven culturele sectoren (zie tabel 1.1) bleek dat een gedegen berekening van de impact van de bezuinigingen in eerste instantie alleen voor de podiumkunsten mogelijk was. Als er meer bekend wordt over omvang en allocatie van de bezuinigingen is ook een berekening voor de musea (voor beeldende kunst) en de letteren mogelijk. Voor de overige sectoren moet eerst nog een betrouwbare inschatting van de welvaartseffecten die daarvan uitgaan worden gemaakt.

Tabel 1.1 Voor welke sectoren is een doorrekening van de maatschappelijke effecten van de bezuinigingen mogelijk?

	Maatschappelijke waarde en welvaartseffecten bekend?	Omvang en allocatie bezuinigingen bekend?
Podiumkunsten	Ja	Ja
Musea	Ja	Nee
Beeldende kunst	Nee	?
Letteren	Ja	Nee
Film	Nee	Ja
Architectuur	Nee	?
Cultuurparticipatie	Nee	?

Als er twee keer ja staat is een doorrekening van de impact van de bezuinigingen op korte termijn mogelijk.

Bron: Atlas voor gemeenten

In dit rapport wordt dus alleen de maatschappelijk impact van de voorgenomen bezuinigingen op de podiumkunsten berekend. Het onderzoek naar het maatschappelijke effect van die bezuinigingen bestaat uit drie stappen. Als eerste wordt de impact van de bezuinigingen op het aanbod aan (uitvoeringen in de) podiumkunsten berekend. Vervolgens wordt hier op basis van kengetallen het welvaartsverlies van bepaald. En tot slot wordt dit welvaartsverlies vergeleken met de besparing op de overheidsuitgaven als gevolg van de bezuinigingen op de podiumkunsten.

In hoofdstuk twee wordt het voor deze berekeningen ontwikkelde conceptuele model uitgelegd, en wordt ingegaan op de achterliggende aannames. In hoofdstuk drie worden de gebruikte gegevens om dit model empirisch te schatten beschreven. Bij het schatten van het model worden verschillende scenario's doorgererekend. Binnen deze scenario's worden verschillende aannames gemaakt over de mate waarin instellingen (zowel

gezelschappen en podia) reageren op de bezuinigingen, bijvoorbeeld door actiever sponsoren te zoeken en/of efficiëntieverbeteringen door te voeren. In hoofdstuk vier worden deze scenario's toegelicht en onderbouwd. In hoofdstuk vijf worden de resultaten van de modeluitkomsten gepresenteerd: De impact op het aanbod aan podiumkunsten in aantallen jaarlijkse uitvoeringen onder de verschillende scenario's.

Tot slot worden in hoofdstuk zes de maatschappelijke kosten van een lager aanbod aan podiumkunsten ingeschat. Die maatschappelijke kosten (in euro's) kunnen – hoewel in dit onderzoek nog geen sprake is van een volledige Maatschappelijke Kosten-batenanalyse (MKBA) – worden vergeleken met de maatschappelijke baten van de besparingen op overheidsuitgaven. Op basis van deze vergelijking kan een eerste inschatting worden gemaakt van de netto welvaartseffecten van de voorgenomen bezuinigingen op de podiumkunsten, en een eerste antwoord worden verkregen op de vraag of die maatschappelijk – vanuit welvaartsoptiek – verstandig zijn of niet.

In dit rapport worden de termen gezelschappen, podia, uitvoeringen, voorstellingen, concerten en producties gebruikt. Onder gezelschappen worden alle instellingen bedoeld die podiumkunsten uitvoeren, zoals toneelgezelschappen, ensembles, orkesten enzovoorts. Onder podia worden de locaties en gebouwen bedoeld waar deze podiumkunstuitvoeringen plaatsvinden: podia, schouwburgen en andere gebouwen waar – primair of secundair – uitvoeringen in de podiumkunsten plaatsvinden.² Met uitvoeringen worden de optredens van de gezelschappen verstaan (die plaatsvinden op podia). Onder producties worden de stukken verstaan die worden uitgevoerd. Een productie kent dus – over het algemeen – meerdere uitvoeringen die al dan niet plaatsvinden op verschillende podia.

² Zie voor een preciezere definitie, en de podia die daar in Nederland onder vallen: N. van den Berg, G. Marlet, R. Ponds, C. van Woerkens, 2011: Podiumpeiler 2011. Jaarlijkse monitor voor de podiumkunsten en de muziekindustrie (MCN/TIN, Amsterdam).

2 Conceptueel model en aannames

Voor het berekenen van het effect van de bezuinigingen op het aanbod van gezelschappen en podia is allereerst een model ontwikkeld. De basis van dat model zijn de gemiddelde kosten- en opbrengstenfuncties van podia en gezelschappen. Het model schat het aantal uitvoeringen dat in Nederland wordt aangeboden, gegeven de kosten- en opbrengstenfunctie van de podia en de gezelschappen. Door de bezuinigingen veranderen deze functies en daarmee het aantal uitvoeringen. Figuur 2.1. laat dit schematisch zien.

Uit figuur 2.1 komt ook duidelijk naar voren dat gezelschappen de ‘toeleveranciers’ van de podia zijn. Dit betekent dat de podia de vragende partij zijn op de markt voor de inkoop van uitvoeringen waar de gezelschappen de aanbieder zijn. Dit betekent dus ook dat veranderingen in het aanbod van podia naar het publiek leiden tot veranderingen in de vraag naar uitvoeringen van gezelschappen.

Een deel van de bezuinigingen treft sectorinstituten zoals TIN of het MCN. Dit kan een negatief effect op de kwaliteit en diversiteit van het aanbod

hebben (omdat bijvoorbeeld de archief- en netwerkfunctie verdwijnt). Omdat dit echter lastig te bepalen is in het gebruikte model wordt dit effect buiten beschouwing gelaten.

2.1 Kosten- en opbrengstenfuncties

Het model bestaat uit twee functies die de kosten en opbrengsten van de gezamenlijke gezelschappen en de gezamenlijke podia relateren aan het aantal uitvoeringen dat wordt aangeboden.

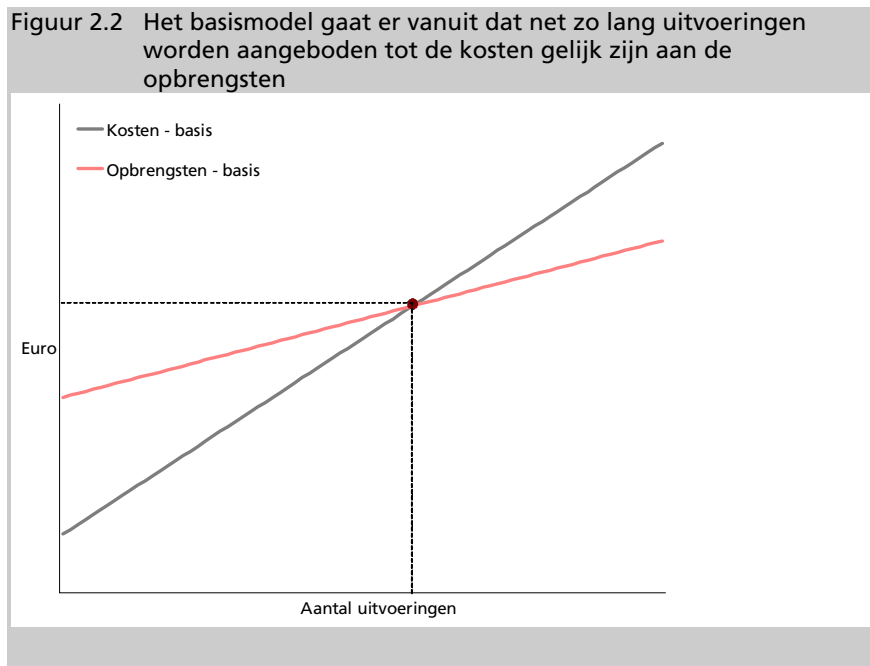
De kosten- en opbrengstenfuncties bestaan uit twee elementen: vaste kosten/opbrengsten en variabele kosten/opbrengsten. Variabele kosten en opbrengsten 'schalen' mee met het aantal uitvoeringen dat wordt aangeboden: de recettes en reis- en opbouwkosten zijn voorbeelden van respectievelijk variabele opbrengsten en kosten. Onder vaste kosten worden de kosten verstaan die onafhankelijk zijn van het aantal uitvoeringen dat een podium aanbiedt of een gezelschap speelt. Hier worden bijvoorbeeld de kosten van het gebouw onder verstaan. Aan de opbrengstenkant gaat het hier ondermeer over subsidies en sponsoring. Deze veranderen immers niet direct als een podium minder uitvoeringen aanbiedt.

De centrale aanname in het model is dat zowel podia als gezelschappen niet streven naar winstmaximalisatie maar naar outputmaximalisatie. Gegeven de opbrengsten- en kostenfuncties wordt er gestreefd naar een zo groot (en breed) mogelijk aanbod van podiumkunsten. Het ontbreken van een winstdoelstelling of een beperkte reserve-opbouw is overigens vaak ook een expliciete of impliciete eis van veel verstrekkers van subsidies en giften.³ Het uiteindelijke aantal uitvoeringen is dat aantal waarbij *break even* wordt gedraaid: de totale kosten zijn dan gelijk aan de totale opbrengsten.

Hierbij is ervan uitgegaan dat bij een **gemiddelde** uitvoering de variabele kosten hoger zijn dan de variabele opbrengsten – zowel bij gezelschappen als bij podia. De vaste inkomsten na aftrek van de vaste kosten creëren als het ware een reserve waarmee voor een gemiddelde voorspelling het verschil

³ M. Kerste, J. Poort, N. Rosenboom, J. Weda, 2011: Cultuur naar vermogen. Aard, gebruik en toepasbaarheid van generiek instrumentarium voor ondersteuning van de Nederlandse cultuur. SEO Economisch Onderzoek, Amsterdam.

tussen variabele kosten en opbrengsten wordt gecorrigeerd. In figuur 2.2 is dit grafisch weergegeven.

In de praktijk zullen er uiteraard – zeker bij podia – ook uitvoeringen zijn waarbij de variabele opbrengsten juist hoger zullen zijn dan de variabele kosten. Het in dit onderzoek gebruikte model gaat op dit moment echter uit van een gemiddelde uitvoering. Idealiter worden er dan ook twee type modellen gecombineerd waartussen substitutie-effecten bestaan: winstgevende uitvoeringen en verlieslatende uitvoeringen. Het is immers goed denkbaar dat als gevolg van bezuinigingen winstgevende uitvoeringen door podia en podiumgezelschappen langer en vaker worden aangeboden ten koste van verlieslatende uitvoeringen. Om dit onderscheid te kunnen maken zijn echter gegevens over kosten en opbrengsten nodig op het niveau van producties en type uitvoeringen. Die gegevens zijn op dit moment (nog) niet beschikbaar.

In het model wordt (impliciet) uitgegaan van een constante vraagfunctie, waarbij meer uitvoeringen automatisch leiden tot meer publiek. In de praktijk is de vraag uiteraard niet oneindig. Omdat de aangekondigde

bezuinigingen naar alle waarschijnlijkheid zullen leiden tot een lager aanbod is de aanname van een constante vraagfunctie echter aanvaardbaar. De kans is immers klein dat bij een lager aanbod de vraag naar uitvoeringen sterker zal dalen dan het aanbod.

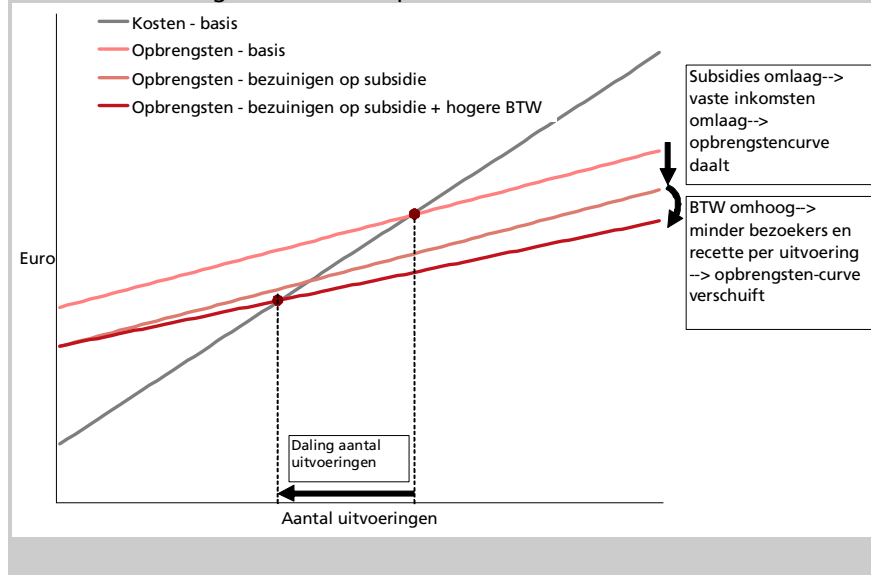
2.2 Impact BTW-verhoging en bezuinigingen

In het basismodel uit figuur 2.2 is vervolgens de impact van de bezuinigingen en de BTW verhoging geïntroduceerd. Zowel de bezuinigingen als de BTW verhoging hebben effect op de opbrengstenfunctie. De bezuinigingen op subsidies zorgen voor een daling van de vaste inkomsten. Dit wordt in figuur 2.3 zichtbaar door het naar beneden schuiven van de opbrengstencurve. De BTW verhoging heeft tot gevolg dat de variabele inkomsten lager worden. Per uitvoering wordt nu immers minder geld opgehaald.

Podia en gezelschappen hebben twee ‘uitersten’ om om te gaan met de BTW verhoging. Enerzijds kan deze volledig worden doorbelast aan het publiek. Dat leidt tot een hogere prijs en, afhankelijk van de prijselasticiteit, tot een daling van het gemiddeld aantal bezoekers per uitvoering. Anderzijds kan worden besloten de prijs voor bezoekers gelijk te houden, waarmee de recette per bezoeker en daarmee per gemiddelde uitvoering lager worden. In beide gevallen is de impact hetzelfde: een daling van de variabele inkomsten. Dit wordt in figuur 2.3 zichtbaar door een draaiing van de opbrengstencurve.

Door die verschuiving en draaiing van de opbrengstencurve ontstaat er een nieuw *break even* punt, met minder uitvoeringen en lagere totale kosten en opbrengsten in de podiumkunsten. Bij een gelijkblijvende kostenstructuur, en zonder additionele inkomsten, zorgen lagere subsidies en een BTW verhoging dus per definitie voor een lager aanbod van podiumkunsten.

Figuur 2.3 Bij een gelijkblijvende kostenstructuur en zonder additionele inkomsten zorgen lagere subsidies en een BTW verhoging voor een lager aanbod aan podiumkunsten

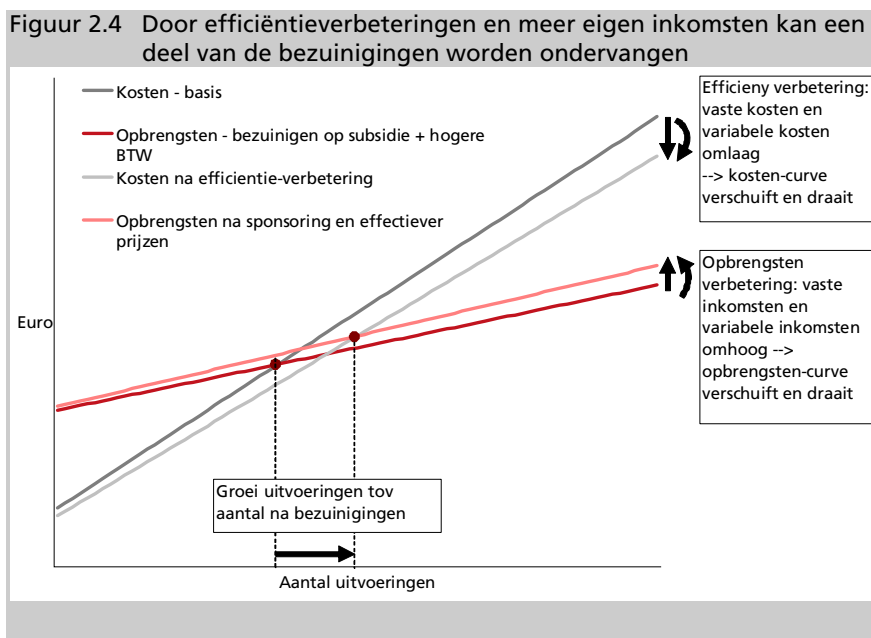
2.3 Impact reactie podia en gezelschappen

Maar podia en gezelschappen zullen uiteraard niet ‘niks gaan doen’. Ze zullen proberen te anticiperen op de bezuinigingen en de BTW verhoging. Dit is ook expliciet één van de doelen van het nieuwe cultuurbeleid⁴. Podia en gezelschappen kunnen verschillende acties ondernemen die zowel de kosten als de opbrengstenfunctie veranderen.

Op de eerste plaats kan worden geprobeerd om efficiënter te werken. Dit kan op twee manieren: door de vaste kosten te verlagen (bv. door te besparen op personeelskosten in de overhead), en door een efficiëntere bedrijfsvoering rond uitvoeringen, waarmee de variabele kosten per uitvoering lager worden. Lagere vaste kosten leiden in figuur 2.4 tot een verschuiving van de kostencurve, naar beneden. Lagere variabele kosten zorgen voor een draaiing van de curve die minder steil gaat lopen.

⁴ Zie onder andere deel 1 van de beleidsbrief Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid van OC&W

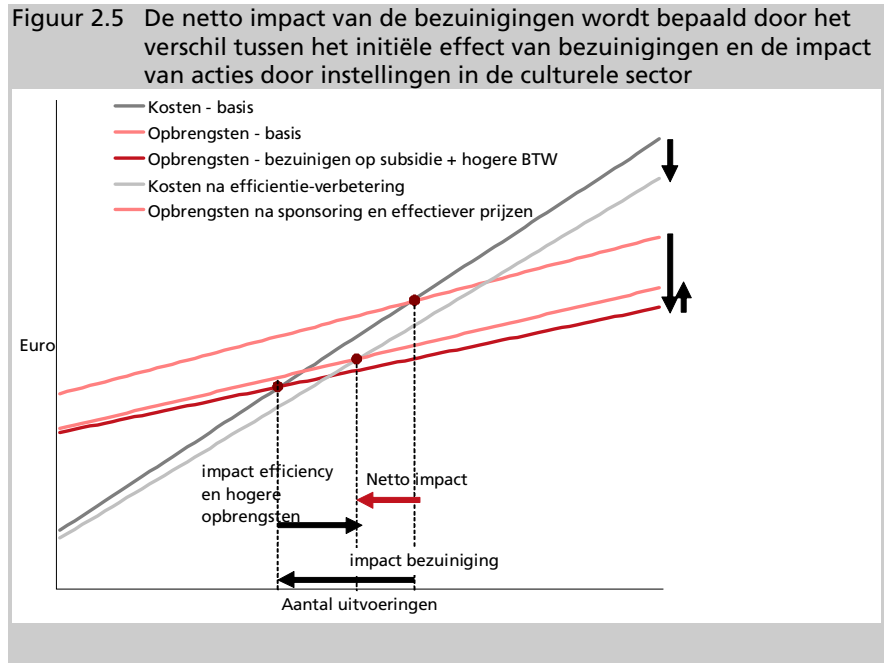
Op de tweede plaats kunnen podia en gezelschappen proberen de verdien capaciteit te verhogen. Hiermee kan mogelijk (een deel van) de daling van de vaste inkomsten door lagere subsidies (deels) worden gecompenseerd. Dit kan bijvoorbeeld door het aantrekken van (extra) sponsors, mecenaat en bijvoorbeeld het vaker verhuren van zalen aan externe partijen. Bovendien kan worden geprobeerd de variabele inkomsten te verhogen door meer prijsdifferentiatie in te voeren. Hogere vaste inkomsten en hogere variabele inkomsten zorgen in figuur 2.4 voor een verschuiving en tegelijkertijd een draaiing van de curve naar boven.

Het gevolg van de veranderende kosten- en opbrengstencurve is dat er weer een nieuw *break even* punt ontstaat met een hoger aanbod uitvoeringen ten opzichte van het aanbod na de bezuinigingen. Met andere woorden: door efficiëntieverbeteringen en meer eigen inkomsten kan een deel van de impact van de bezuinigingen worden ondervangen.

Figuur 2.5 combineert de effecten van de bezuinigingen en de reacties van podia en gezelschappen in één grafiek. De netto impact van de bezuinigingen op het aanbod aan podiumkunsten wordt bepaald door het

verschil tussen het initiële effect van de bezuinigingen, en de mate waarin podia en gezelschappen erin slagen lagere kosten en/of hogere opbrengsten te realiseren.

3 Kosten en opbrengsten

Op basis van de gegevens over de podia en gezelschappen zijn kosten- en opbrengstenfunctie bepaald. Hierbij is – conform het theoretisch model uit hoofdstuk twee – een onderscheid gemaakt tussen vaste en variabele kosten en opbrengsten. In paragraaf 3.1 wordt nader ingegaan op de daarvoor gebruikte data. In paragraaf 3.2 worden de verschillende typen kosten en opbrengsten beschreven, alsmede de indeling naar vast en variabel.

3.1 Data en steekproef

Voor het in hoofdstuk drie uitgeschreven model zijn gegevens nodig over de kosten en opbrengsten van podia en producerende gezelschappen. Hiervoor is gebruik gemaakt van gegevens van het Fonds Podiumkunsten (FPK), de Nederlandse Associatie Podiumkunsten (NAPK) en de Vereniging voor Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD). Alle gegevens hebben betrekking op het jaar 2009, en de impliciete aanname is dat de kosten- en opbrengstenfuncties sindsdien niet (erg) veranderd zijn.

Zowel voor podia als gezelschappen hebben de gegevens betrekking op een groot deel van – maar dus niet alle – instellingen. Dit is geen belemmering om uitspraken te kunnen doen over het totale (gesubsidieerde) aanbod, mits de steekproef (de podia en gezelschappen waarvoor gegevens beschikbaar zijn) representatief is voor het totaal.

Tabel 3.1 laat de omvang van de steekproef zien, ten opzichte van de totale populatie. Hieruit blijkt dat de steekproeven in beide gevallen 89% vormen van de totale populatie. Hiermee lijkt de aanname dat de resultaten representatief zijn gerechtvaardigd. Daardoor kan de impact op het aanbod van podia en gezelschappen in de steekproef (met hoeveel % daalt het aantal aangeboden uitvoeringen?) gebruikt worden om de impact op het totale aanbod te schatten.

Tabel 3.1 Steekproef podia en gezelschappen is groot genoeg

	Gezelschappen (BIS+FPK)	Podia (VSCD)
Steekproef	166 ⁵	135
Totale populatie	186	152
Relatieve omvang steekproef	89%	89%

3.2 Financiële gegevens

De gemiddelde kosten- en opbrengstencurves zijn bepaald door de gegevens van de podia en gezelschappen in de steekproef te sommeren. Tabel 3.2 en 3.3 laten de verdeling van kosten en opbrengsten naar verschillende onderdelen voor respectievelijk gezelschappen en podia zien.

Hieruit wordt duidelijk dat structurele subsidies een zeer groot deel van de inkomsten van zowel gezelschappen (70%) als podia (41%) vormt. Inkomsten uit recettes (inclusief partage en uitkoop) vormen met 18% (gezelschappen) en 35% (podia) ook een belangrijke bron van inkomsten.

Sponsoring en giften vormen voor zowel voor podia als gezelschappen een beperkte inkomstenbron. Voor podia vormen inkomsten uit horecapacht en verhuur aan externe partijen (onderdeel van overige inkomsten) nog een andere belangrijke extra bron van inkomsten.

Voor gezelschappen ligt het grootste deel van de kosten (79%) logischerwijs bij de activiteiten; het geven van uitvoeringen. De inkoop van uitvoeringen (31%) vormt samen met de personeelskosten (33%) de belangrijkste kostenposten van podia.

⁵ Bij de ontbrekende gezelschappen zitten onder andere de opera-gezelschappen in de BIS. Hiervan zijn geen gegevens over de kostenstructuur en alleen de hoofdposten van de opbrengstestructuur bekend.

Tabel 3.2 Verdeling kosten en opbrengsten (gesubsidieerde) gezelschappen

OPBRENGSTEN		KOSTEN	
Onderdeel	Aandeel	Onderdeel	Aandeel
Recettes	18%	Beheer - personeel	13%
Sponsoring	2%	Beheer - materieel	11%
Overige directe inkomsten	3%	Activiteiten – personeel	50%
Indirecte inkomsten	3%	Activiteiten – materieel	26%
Subsidie - rijk	52%		
Subsidie - provincie	4%		
Subsidie - gemeente	15%		
Mecenaat; private bijdragen en overige subsidies	4%		

Bron: NAPK; FKP

Tabel 3.3 Verdeling kosten en opbrengsten (gesubsidieerde) podia

OPBRENGSTEN		KOSTEN	
Onderdeel	Aandeel	Onderdeel	Aandeel
Recettes		Inkoop uitvoeringen	31%
	35%		
Subsidie – gemeente	39%	Gebouw	22%
Subsidie – provincie	0%	Personeel	33%
Subsidie - rijk	2%	Overige kosten	15%
Overige subsidies	1%		
Sponsoring en advertenties	2%		
Overig: oa. pacht opbrengsten en verhuur	22%		

Bron: VSCD

De verschillende kosten- en opbrengstenposten zijn vervolgens als ‘vast’ of ‘variabel’ geïnclassificeerd aan de hand van de definities in hoofdstuk twee. Hierbij dient te worden opgemerkt dat het onderscheid tussen vast en variabel in de praktijk niet zo zwart-wit is als hier wordt verondersteld. Inkomsten uit mecenaat en andere private bijdragen zijn bijvoorbeeld niet zo vast als een vierjarige subsidie. Maar omdat ze wel veel minder dan recettes direct meeschalen met het aantal voorstellingen zijn ze hier onder de vaste opbrengsten gerekend.

Zoals al aangegeven in hoofdstuk twee kunnen de vaste kosten op de langere termijn veranderen als gevolg van structurele veranderingen in het aantal uitvoeringen en bezoekers. Omdat dit onderzoek zich richt op de impact op de relatief korte termijn wordt dit effect buiten beschouwing gelaten. Wel zal in de scenario's rekening worden gehouden met mogelijke acties die de vaste kosten en opbrengsten zouden kunnen verhogen.

In tabel 3.4 en 3.5 staat de onderverdeling van de verschillende kosten- en opbrengstenposten naar vast en variabel, voor gezelschappen en podia.

Tabel 3.5 Onderverdeling vaste en variabele kosten gezelschappen

OPBRENGSTEN		KOSTEN	
Vast	Variabel	Vast	Variabel
Sponsoring	Recettes	Beheer - personeel	Activiteiten - personeel
Indirecte inkomsten	Overige directe inkomsten	Beheer - materieel	Activiteiten - materieel
Subsidie – rijk			
Subsidie - provincie			
Subsidie - gemeente			
Mecenaat, private bijdragen en overige subsidies			

Tabel 3.6 Onderverdeling vaste en variabele kosten podia

OPBRENGSTEN		KOSTEN	
Vast	Variabel	Vast	Variabel
Sponsoring	Recettes	Gebouw	Inkoop uitvoeringen
Subsidie – gemeente		Personeel	Overige kosten
Subsidie – provincie			
Subsidie - rijk			
Overige subsidies			
Sponsoring en advertenties			
Overig: oa. pachtopbrengsten en verhuur			

4 Scenario's

De impact van de bezuinigingen wordt ingeschat aan de hand van verschillende scenario's. In dit hoofdstuk worden de omschrijvingen en achterliggende onderbouwing van de verschillende scenario's gepresenteerd.

De impact van bezuinigingen op het aanbod is mede afhankelijk van de reacties van gezelschappen en podia. Deze reacties kunnen namelijk een deel van de impact van de bezuinigingen ondervangen, en zijn ook expliciet één van de doelen van het nieuwe beleid. Gezelschappen en podia kunnen in theorie zowel de kosten (zoals besparingen op de overhead) als de opbrengsten (zoals extra sponsorinkomsten) beïnvloeden. Omdat het niet duidelijk is hoe gezelschappen en podia in de praktijk zullen (kunnen) reageren wordt de impact van verschillende scenario's berekend. De scenario's verschillen in de type acties en (soms) in het effect van deze acties.

Het 'nulscenario' gaat uit van geen enkele reactie van gezelschappen en podia. Hoewel het niet realistisch is dat podia en gezelschappen helemaal niet reageren op bezuinigingen, geeft dit inzicht in de effecten zonder tegenreactie. Vervolgens zijn er vijf scenario's voor zowel podia als gezelschappen bepaald – in totaal dus tien scenario's. Hieronder staan scenario's die alleen uit acties op het gebied van kosten bestaan, scenario's die alleen acties aan de inkomstenkant meenemen en scenario's die beide typen acties combineren.

Op elk van de verschillende type acties van gezelschappen en podia wordt hieronder kort ingegaan. Hierbij is zoveel mogelijk gebruikt gemaakt van bronnen die een indicatie konden geven over een realistische schatting van de impact.

Kosten – efficiëntie verhoging

Aan de kostenkant kunnen podia en podiumgezelschappen in theorie reageren door efficiënter te gaan werken. Dit kan door met minder personeel hetzelfde werk te doen, nog meer met vrijwilligers te werken of efficiënter in te kopen. Mogelijkheden voor efficiëntieverbetering zijn zowel voor gezelschappen als podia in de scenario's opgenomen. Voor podia is uitgegaan van maximaal 5% besparing op personeel. Besparing op de kosten van het gebouw lijken op de korte termijn niet realistisch en zijn daarom

ook niet meegenomen. Hierbij komt dat een besparing van meer dan 5% over het algemeen als te optimistisch wordt gezien⁶.

Voor gezelschappen betreft het een ander type besparingen. Op het gebied van overhead (o.a. bureaufuncties) is aangenomen dat 5% besparing mogelijk is. Op het gebied van de activiteiten – het ontwikkelen en opvoeren van producties – zijn er mogelijk andere manieren waarop efficiënter gewerkt kan worden. Enerzijds geldt dat er door samenwerking met andere gezelschappen, bijvoorbeeld in de vorm van gedeelde ateliers en centrale inkoop, bespaard zou kunnen worden op materieel. Anderzijds zouden bestaande producties vaker kunnen worden opgevoerd, waardoor de kosten voor repetities over meer uitvoeringen worden uitgesmeerd.⁷ Omdat dit impliceert dat er ook minder nieuwe producties worden ontwikkeld leidt dit echter ook tot minder diversiteit van het aanbod. In twee scenario's is ook een efficiëntiewinst van 5% op de kosten van activiteiten van gezelschappen meegenomen.

Opbrengsten – strategisch prijsbeleid

Aan de opbrengstenkant zijn verschillende reacties denkbaar. Allereerst kan een slimmer prijsbeleid voor een verhoging van de opbrengsten zorgen. Hiermee wordt niet een directe verhoging van de standaardprijs bedoeld, maar een veel sterkere differentiatie van prijzen. Bijvoorbeeld naar de locatie van de zitplek in de zaal, of de datum en het moment van bestellen. Door de prijs meer mee te laten variëren met de vraag kan de opbrengst verhoogd worden, zonder dat het aantal bezoekers afneemt. Dat aantal bezoekers zou dan zelfs kunnen toenemen.⁸ Wel gaat door deze maatregel een deel van het consumentensurplus 'verloren'.

Door een deel van de inzichten over het zogenaamde *yield management* en *dynamic pricing* uit het buitenland over te nemen – zoals die van het Chicago Symphony Orchestra⁹ en The Place in Londen¹⁰ (een podium voor moderne dans) – kunnen de inkomsten worden verhoogd, zonder dat dit ten koste hoeft te gaan van (financiële) bereikbaarheid van uitvoeringen voor

⁶ Berenshot noemde in een presentatie op het zogenaamde 'Paradiso Debat' in 2010 een percentage van 5% mogelijk maar ambitieus.

⁷ Zoals voorgesteld door Theu Boermans van het Nationale Toneel in het NRC Handelsblad van 18 juni 2011.

⁸ Zie bijvoorbeeld: Ravanas, 2008: *Hitting a High Note: The Chicago Symphony Orchestra reverses a decade of decline with new programs, new services and new prices* International Journal of Arts Management 10(2): 68-79.

⁹ Idem.

¹⁰ Wood, T., 2002: *Dynamic Pricing at the Place*. Journal of Arts Marketing volume 7.

bezoekers¹¹. Internationale cases laten zien dat het invoeren van een strategisch prijsbeleid kan leiden tot een verhoging van de recettes van 10 tot 37%¹². Het invoeren van een dergelijk prijsbeleid brengt investeringen met zich mee en vereist ook een introductieperiode richting klanten. Daarom wordt het effect in de verschillende scenario's op 5% extra recettelinkkomsten per uitvoering gesteld.

Opbrengsten - sponsoring³

Hiernaast valt te denken aan vergroten van sponsorinkomsten. Hieronder wordt een financiële bijdrage vanuit bedrijven verstaan waar een tegenprestatie tegenover staat – bijvoorbeeld in de vorm van een banner, advertentie of het vernoemen van een zaal, of podium of zelfs een geheel gezelschap. Sponsoring vormt op dit moment een (zeer) beperkt deel van de inkomsten. Dit kan het gevolg zijn van een beperkte noodzaak uit het verleden, gegeven de hoge mate van subsidiëring. Een beperkte opbouw van een reserve vormt vaak impliciet of expliciet een eis van veel verstrekkers van subsidies, waardoor de prikkel om de inkomsten aan te vullen niet erg groot is¹⁴.

Door slimme en attractieve mogelijkheden te bieden en sponsoren veel sterker te betrekken¹⁵ zou een verhoging van de sponsorinkomsten mogelijk moeten zijn. Onderzoek¹⁶ naar sponsoring van kunst en cultuur laat echter ook zien dat grote en prestigieuze gezelschappen of podia aantrekkelijker zijn dan de kleinere, waardoor dit niet voor alle instellingen even sterk zal gelden. Hiernaast zijn bedrijven in tijden van economische crisis terughoudender als het gaat om sponsoring. Tot slot geldt dat het opbouwen van een professionele wervingsstrategie tijd en geld vergt. Ook het onderhouden van sponsorcontacten kost geld. Daarom is in verschillende

¹¹ Zie ook Langeveld, C., 2006: *Economie van het Theater* - pagina 258 en verder voor vergelijkbare conclusies .

¹² Voorbeelden hiervan van zijn *Arts Club Theatre Company* in Vancouver (+10%); the *Geffen Playhouse* in Los Angeles (+24%) en de *Yale Repertory Theatre* (+37%).

¹³ Op basis van de beschikbare gegevens is in het model voor zowel gezelschappen een onderscheid gemaakt tussen sponsoring/advertenties enerzijds en mecenaat/private giften anderzijds. Bij podia is sponsoring/advertentie een aparte factor in het model maar valt mecenaat/private giften onder overige inkomsten.

¹⁴ M. Kerste, J. Poort, N. Rosenboom, J. Weda, 2011: *Cultuur naar vermogen. Aard, gebruik en toepasbaarheid van generiek instrumentarium voor ondersteuning van de Nederlandse cultuur*. SEO Economisch Onderzoek, Amsterdam.

¹⁵ Lidström B, 2006: *Arts and Business – Attitudes Towards Arts Sponsorship*.

¹⁶ Lievens, B. en K. Segers, 2003: *Zaken voor de kunst: onderzoek naar de mechanismen en processen van bedrijfssponsoring binnen de muziek en podiumkunsten in Vlaanderen*.

scenario's uitgegaan van een structurele verhoging van de sponsorgelden met 20%.¹⁷

Opbrengsten – overige vormen van extra inkomsten

Tot slot zouden gezelschappen en podia via andere manieren additionele inkomsten kunnen verwerven. Zo kunnen gezelschappen en podia bijvoorbeeld aan extra private bijdragen denken in de vorm van mecenaat of andere particuliere giften. Vooral mecenaat kan in Nederland nog verder ontwikkeld worden.

Lagere subsidies leiden naar verwachting dan ook niet automatisch tot meer giften van particulieren en bedrijven. Een grotere rol voor het mecenaat vereist een mentaliteitsverandering – “voor een *culture of giving* moet eerst een *culture of asking* worden ontwikkeld”.¹⁸ Hiervoor zouden gezelschappen bijvoorbeeld naar goede doelenorganisaties kunnen kijken, en daar *best practices* in fondsenwerving uit overnemen. Professionele fondsenwerving vereist echter ook investeringen. Tegenover elke opgehaalde Euro stond er voor goede doelen in 2009 15 cent aan kosten.¹⁹

Door deze factoren lijkt op de korte termijn een bijzonder sterke groei van het mecenaat, en andere vormen van private giften, niet realistisch. Wel is het zo dat onderzoek van de Vrije Universiteit aangeeft dat de omvang van giften aan kunst en cultuur in zijn geheel al sinds 1997 aan het stijgen is.²⁰ Daarom is in één scenario een beperkte groei van 10% van particuliere giften, en andere bijdragen voor de gezelschappen, meegenomen.²¹

Gezelschappen kunnen hiernaast mogelijk de directe inkomsten – inkomsten gerelateerd aan uitvoeringen – laten toenemen door bijvoorbeeld actief *merchandise* te verkopen rond uitvoeringen, of via een groei van de inkomsten uit co-producties. In één scenario is hiervoor een effect van +10% meegenomen. Ook de indirecte opbrengsten – opbrengsten die los

¹⁷ De sponsorinkomsten van gezelschappen en podia zijn op dit moment relatief laag. Een verhoging met 20% zou op basis van de beschikbare gegevens overeen komen met een gemiddelde toename van ongeveer € 7000 voor een gezelschap en € 11.500 voor een podium.

¹⁸ R. Steenbergen, 2008: De Nieuwe Meeenas. Cultuur en de terugkeer van het particuliere geld (Uitgeverij Business Contact).

¹⁹ Op basis van gegevens over alle goede doelen aangesloten bij het Cbf – in 2009 stonden tegenover €1,3 miljard private giften, € 205 miljoen kosten voor fondsenwerving.

²⁰ R. Bekkers, 2011: Geven in Nederland: kansen voor kunst en cultuur, Filantropische Studies (Vrije Universiteit).

²¹ Bij podia is het niet mogelijk om dit effect apart mee te nemen en is dat een (zeer klein) onderdeel van de post overige inkomsten.

staan van de uitvoeringen zelf – kunnen wellicht worden verhoogd. Hier valt dan te denken aan het geven van *workshops* aan organisaties, verhuur van bepaalde decorstukken of kledingstukken aan derden, of detachering van medewerkers bij andere organisaties zoals scholen. In één scenario is hiervoor een effect van +5% meegenomen.

Podia zouden hiernaast (nog) actiever kunnen worden op de markt voor congressen, jaarvergaderingen en andere bijeenkomsten waar relatief veel mensen bij elkaar komen. Al dient hier te worden opgemerkt dat de concurrentie op deze markt groot is. Hiernaast kan er mogelijk meer inkomsten via horeca worden verkregen. De meeste podia ontvangen pachtinkomsten van een externe partij die de horeca verzorgt. Deze inkomsten zijn vaak omzetgerelateerd. Heronderhandelen of opnieuw aanbesteden kan mogelijk voor een hoger bedrag zorgen – zeker in combinatie met bijvoorbeeld het vooruitzicht op extra inkomsten voor deze pachter als er overdag congressen gaan plaatsvinden. Hiernaast is het wellicht mogelijk om extra horecaomzet te genereren door het aanbod te verbeteren. Tegelijkertijd geldt dat dit effect (deels) weer wordt tegengegaan als het aantal uitvoeringen (en daarmee de bezoekers) afnemen. In twee scenario's voor de podia is voor dit type extra inkomsten een inkomstengroei van 3,5% meegenomen.

Scenario's – een overzicht

In tabel 4.1 en 4.2 staan de verschillende scenario's weergegeven. De scenario's voor de gezelschappen en de podia hebben dezelfde naam en zoveel mogelijk een vergelijkbare invulling (een kostenbesparingsscenario, een inkomstenscenario, etc.), maar verschillen daarbinnen uiteraard in de exacte invulling van de acties. Tabel 4.1 laat de scenario's voor de gezelschappen zien, tabel 4.2 voor de podia.

Tabel 4.1 Voor gezelschappen zijn zes verschillende scenario's geformuleerd

	1	2	3	4	5	6
	Geen reactie	Sponsoring & mecenaat	Efficiency	Inkomsten	Efficiency; prijs-beleid en sponsoring	Efficiency en inkomsten optimalisatie
Opbrengsten						
Prijs-differentiatie	0%	0%	-5%	+5%	+5%	+5%
Sponsoring	0%	+20%	0%	+20%	+20%	+20%
Directe inkomsten	0%	0%	0%	+10%	0%	+10%
Indirecte inkomsten	0%	0%	0%	+5%	0%	+5%
Particulier en overige bijdragen	0%	+10%	0%	+10%	+10%	+10%
Kosten						
Overhead - beheer	0%	0%	-5%	0%	-5%	-5%
Personeel & materieel - activiteiten	0%	0%	-5%	0%	-5%	-5%

Tabel 4.2 Voor de podia zijn zes verschillende scenario's geformuleerd

		1	2	3	4	5	6
Opbrengsten		Geen reactie	Sponsoring	Efficiency	Inkomsten optimalisatie	Efficiency; prijsbeleid en sponsoring	Efficiency en inkomsten optimalisatie
	Sponsoring	0%	+20%	0%	+20%	+20%	+20%
	Prijs-differentiatie	0%	0%	0%	+5%	+5%	+5%
	Overige inkomsten	0%	0%	0%	+3,5%	+0%	+3,5%
Kosten	Personeelskosten	0%	0%	-5%	0%	-5%	+5%

5 Impact van de bezuinigingen op het aanbod

In dit hoofdstuk wordt de impact van de bezuinigingen op het podiumkunstaanbod – in aantallen uitvoeringen – onder de verschillende scenario's gepresenteerd.

De gepresenteerde conclusies over de impact hebben betrekking op het totale aanbod in Nederland. Dit betekent dat er geen uitspraken kunnen worden gedaan over regionale verschillen, individuele gezelschappen en podia, en de mogelijk afnemende pluriformiteit in het aanbod. Dit heeft twee oorzaken:

- Er is op dit moment slechts heel beperkt inzicht in de feitelijke impact op de subsidies voor individuele gezelschappen of podia – met uitzondering van de nieuwe BIS instellingen. Instellingen die uit de BIS vallen zullen waarschijnlijk een aanvraag doen bij het FPK - het wegvallen uit de BIS betekent dan ook niet persé het wegvallen van het gezelschap zelf. Een lager budget voor het FPK, in combinatie met meer aanvragende gezelschappen, zal wel leiden tot lagere bedragen of minder honoreringen (of een mix van beide).
- Vooral voor de podia zullen ook gemeentelijke bezuinigingen een belangrijke impact hebben, maar deze zullen per gemeente sterk verschillen. Hoewel voor Nederland is uitgegaan van een bezuiniging van -10% zal het feitelijke percentage sterk verschillen tussen gemeenten. Sommige gemeenten, zoals Arnhem, hebben al aangegeven de uitgaven aan cultuur juist te verhogen.

5.1 Omvang meegenomen bezuinigingen

De berekende impact van de bezuinigingen heeft betrekking op de verandering van het aanbod, gegeven de kosten, opbrengsten en aantallen uitvoeringen van 2009, en de bezuinigingen in 2013 ten opzichte van 2009. De berekende impact moet worden geïnterpreteerd als de procentuele verandering ten opzichte van het huidige aanbod na volledige invoering van de aangekondigde bezuinigingen in 2013, onder de aanname dat de kosten- en opbrengstencurve vergelijkbaar zijn met die in 2009.

Tabel 5.1 geeft een overzicht van de bezuinigingen zoals die zijn meegenomen in deze inschatting. Naast de bezuinigingen door het Rijk op de BIS, en de omvang van het FPK, zijn er ook inschattingen van de impact van de te verwachten bezuinigingen van gemeenten en provincies meegenomen. Dit zijn aannames gebaseerd op inventarisaties van de DSP-groep²² en het Coelo.²³

Tabel 5.1 Omvang meegenomen bezuinigingen podiumkunsten

Type bezuiniging	Omvang in € miljoen	Omvang relatief	Bron
Rijk – BIS	71 ²⁴	-31%	NAPK obv OC&W
Rijk – FPK	12	-27%	FPK&NAPK obv OC&W
Provincies	2	-10%	DSP-groep; MCN; TIN ²⁵
Gemeenten	33	-10%	DSP-groep; Coelo; MCN; TIN ²⁶
Totaal	119 ²⁷		

²² DSP groep, 2011: Bezuinigingen van gemeenten en provincies op kunst en cultuur - in opdracht van het ministerie van OC&W.

²³ Allers, M.A. en C. Hoebe 2010: Bezuinigingen en crisisbeheersing: financiële plannen van gemeenten 2010-2012. Rijksuniversiteit Groningen – Coelo.

²⁴ Exclusief bezuinigingen op sectorinstituten als MCN en TIN.

²⁵ N. van den Berg, G. Marlet, R. Ponds, C. van Woerkens, 2011: Podiumpeiler 2011. Jaarlijkse monitor voor de podiumkunsten en de muziekindustrie (MCN/TIN, Amsterdam).

²⁶ Idem.

²⁷ Door afrondingsverschillen tellen de bedragen op tot 119 ipv 118.

Naast deze bezuinigingen is ook het effect van de voorgenomen BTW-verhoging van 6% naar 19% meegenomen. Hierbij is aangenomen dat deze volledig wordt doorbelast aan de bezoekers, waardoor de prijs van een kaartje dus met 12,3% stijgt. Op basis van een prijselasticiteit van $-0,32$ ²⁸ betekent dit een daling van het aantal bezoekers met 3,9%.

5.2 Impact bezuinigingen op uitvoeringen

Tabel 5.2. en 5.3 laten de impact van de bezuinigingen zien op het aanbod van respectievelijk de gesubsidieerde gezelschappen en de gesubsidieerde podia. Er staan drie cijfers per scenario gerapporteerd: de geschatte daling van het absoluut aantal uitvoeringen,²⁹ deze daling als percentage van het totaal aanbod gesubsidieerde uitvoeringen van gezelschappen dan wel podia, en deze daling als percentage van het totale aanbod podiumkunsten in Nederland. Het totale aanbod podiumkunsten in Nederland is immers groter dan wat op de VSCD-podia wordt aangeboden, en wat door de rijksgesubsidieerde gezelschappen wordt aangeboden³⁰.

Modeluitkomsten – impact op gezelschappen

Uit tabel 5.2 wordt duidelijk dat de impact van de bezuinigingen op het aanbod aan podiumkunsten sterk afhangt van de reacties van de gezelschappen. Ook is het zo dat zelfs in het meest gunstige scenario - waarbij gezelschappen in staat zijn verschillende acties aan de kosten- en opbrengsten kant te realiseren - de bezuinigingen zorgen voor een daling van het aanbod. De impact op het totale aanbod van gesubsidieerde gezelschappen varieert in de verschillende scenario's van -26% tot -16% van het aanbod van die gezelschappen, en -7% tot -4% van het totale aanbod.

²⁸ Goudriaan, R. e.a. 2008 Nieuwe schattingen van de prijsgevoeligheid van het bezoek aan culturele sectoren. APE – in opdracht van het ministerie van OC&W.

²⁹ De uitkomsten van het model bestaan uit procentuele veranderingen in het aanbod van de meegenomen VSCD podia en rijksgesubsidieerde gezelschappen. Dit percentage is vervolgens gebruikt om de impact op het aanbod van alle VSCD podia en alle rijksgesubsidieerde gezelschappen te bepalen – de impact in absolute aantallen. De totalen zijn zijn gebaseerd op de jaarrapportage van de VSCD en voor de gezelschappen op het rapport Cultuur in Beeld van OC&W

³⁰ Zie Podiumpeiler 2011 – een monitor voor podiumkunsten en muziekindustrie. MCN/TIN

Tabel 5.2 Impact van bezuinigingen op rijksgesubsidieerde gezelschappen onder verschillende scenario's

	1	2	3	4	5	6
Impact	Geen reactie	Sponsoring	Efficiency	Inkomsten optimalisatie	Efficiency, prijsbeleid en sponsoring	Efficiency en inkomsten optimalisatie
Absoluut - uitvoeringen	-4.811	-4.571	-4.250	-3.528	-3.032	-2.896
Percentage van aanbod gesubsidieerde gezelschappen	-27%	-26%	-24%	-20%	-17%	-16%
Percentage totaal aanbod podiumkunsten	-7%	-7%	-6%	-5%	-5%	-4%

Modeluitkomsten – impact op podia

Tabel 5.3 laat de impact van de bezuinigingen op het aanbod van de VSCD podia zien. Ook hier is de conclusie dat zelfs onder het meest gunstige scenario de podia er niet aan ontkomen om tot een lager aanbod van uitvoeringen over te gaan.

De reacties van de podia bepalen hier nog sterker de uiteindelijk impact op het aanbod dan bij de gezelschappen. De *range* tussen het nulscenario ('niets doen') en het meest gunstige scenario loopt immers van -40% van het VSCD aanbod, tot -5% van het VSCD aanbod, wat overeen komt met -21% en -3% van het totale jaarlijkse aanbod aan uitvoeringen in de podiumkunsten. Een verklaring hiervoor ligt in het feit dat de mogelijkheden voor extra inkomsten bij de podia wat hoger lijken te liggen

dan bij de gezelschappen, wat ook al blijkt uit het huidige lagere aandeel subsidies in de totale inkomsten voor podia ten opzichte van gezelschappen.

Tabel 5.3 Impact van bezuinigingen op VSCD podia onder verschillende scenario's

	1	2	3	4	5	6
Impact	Geen reactie	Sponsoring	Efficiency	Inkomsten optimalisatie	Efficiency; prijsbeleid en sponsoring	Efficiency en inkomsten optimalisatie
Absoluut - uitvoeringen	-14.121	-13.229	-9.393	-7.153	-4.258	-1.671
Percentage van aanbod VSCD podia	-40%	-38%	-27%	-20%	-12%	-5%
Percentage van totaal aanbod podiumkunsten	-21%	-20%	-14%	-11%	-6%	-3%

Ook valt op dat de (vooral gemeentelijke) bezuinigingen op de podia in de meeste scenario's een grotere impact op het totale podiumkunstenaanbod hebben dan bezuinigingen op de gezelschappen. De reden hiervoor is dat het aanbod van VSCD podia (52% van het totaal van bijna 67.000 uitvoeringen in de podiumkunsten) ook veel groter is dan het totale aanbod van de gesubsidieerde gezelschappen (25% van het totaal).

5.3 Netto impact op het aanbod podiumkunsten

Om de gezamenlijke impact van de bezuinigingen op gezelschappen en podia te bepalen mogen de uitkomsten die in tabel 5.2 en 5.3 staan niet

zomaar bij elkaar worden opgeteld. De uitvoeringen die de gezelschappen niet meer aanbieden vinden immers voor een belangrijk deel plaats op de VSCD podia, die zelf ook een lager aantal concerten en voorstellingen aanbieden (en dus vragen). Het betreft dus voor een deel dezelfde uitvoeringen die niet meer worden aangeboden.

De vraag is vervolgens hoe groot deze overlap is – dus welk deel van de uitvoeringen van de gesubsidieerde gezelschappen vindt plaats in de VSCD podia? Exacte cijfers ontbreken, maar op basis van een publicatie van de NAPK³¹ over hun leden (gesubsidieerde gezelschappen) is bekend dat ongeveer 69% van de dansvoorstellingen en 43% van de toneelvoorstellingen plaatsvinden bij VSCD podia. Omdat er meer toneelvoorstellingen plaatsvinden dan dansuitvoeringen wordt er in dit onderzoek van uitgegaan dat 50% van alle gesubsidieerde uitvoeringen plaatsvinden in VSCD podia. Dit impliceert dat slechts de helft van de daling in het aanbod van de gezelschappen bij de daling van het aanbod op de VSCD podia kan worden opgeteld.

Tabel 5.4 Netto-impact van de bezuinigingen op het aanbod aan podiumkunsten in Nederland, in de verschillende scenario's

	1	2	3	4	5	6
	Geen reactie	Sponsoring	Efficiency	Inkomsten optimalisatie	Efficiency; pricing en sponsoring	Efficiency + inkomsten
Impact						
Absoluut	-16.526	-15.514	-11.157	-9.278	-5.774	-3.119
Percentage totaal aanbod podiumkunsten	-25%	-23%	-17%	-14%	-9%	-5%

³¹ NAPK 2010: – *Facts and figures* 2005 tot en met 2008

In tabel 5.4 staat de netto-impact van de bezuinigingen op het aanbod aan uitvoeringen in de podiumkunsten. Hierbij is steeds de impact van de scenario's met dezelfde typen reacties van podia en gezelschappen bij elkaar opgeteld. De netto-impact varieert – afhankelijk van de reacties van de gezelschappen en podia – van de -23% (niets doen) tot -5% (meest gunstige scenario) van het totale aanbod aan uitvoeringen in de podiumkunsten.

6 Maatschappelijke impact van de bezuinigingen

Het verlies aan aanbod van podiumkunsten zal logischerwijze zorgen voor een daling van de welvaartswinst die er van podiumkunsten uitgaat. Tegenover dit verlies – de maatschappelijke kosten – staat dat de bezuinigingen de belastingbetaler geld opleveren – de maatschappelijke baten - in de vorm van lagere overheidsuitgaven aan subsidies. Hoewel niet alle gegevens voor een volledige Maatschappelijke Kosten-batenanalyse (MKBA) beschikbaar zijn, geeft deze vergelijking een eerste inzicht in de maatschappelijke impact van de bezuinigingen.

In dit hoofdstuk wordt kort uitgelegd hoe de maatschappelijke waarde van podiumkunsten in Euro's kan worden uitgedrukt. Een meer uitvoerige beschrijving kan worden gevonden in eerder onderzoek waarop de in dit hoofdstuk gebruikte kentallen zijn gebaseerd.³² Op basis van deze kengetallen is het welvaartsverlies van het lagere aanbod aan podiumkunsten onder de verschillende scenario's berekend.

6.1 De maatschappelijke waarden van podiumkunsten

In eerder onderzoek zijn de verschillende maatschappelijke waarden van kunst en cultuur beschreven: de gebruikswaarde, de optiewaarde, de economische waarde, de bestaanswaarde en de sociale waarde.³³ Voor het berekenen van de maatschappelijke waarde van podiumkunsten zijn vooral de gebruikswaarde, de optiewaarde en (in beperkte) mate de economische waarde van belang. De bestaanswaarde van podiumkunsten is naar verwachting relatief beperkt in vergelijking met bijvoorbeeld de Nederlandse architectuur of de Nederlandse kunstcollectie. Inzicht in de omvang van de sociale effecten van cultuur is beperkt, maar als deze aanwezig zijn zit deze empirisch grotendeels verdisconteerd in de optiewaarde. Voor de exacte berekening van de uiteindelijke kengetallen wordt verwezen naar eerder onderzoek.³⁴ Hier wordt alleen kort de berekeningswijze beschreven.

³² G. Marlet, J. Poort, C. van Woerkens, 2011: De schat van de stad. Welvaartseffecten van de Nederlandse musea (Atlas voor gemeenten, Utrecht).; G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht) en N. van den Berg, G. Marlet, R. Ponds, C. van Woerkens, 2011: Podiumpeiler 2011. Jaarlijkse monitor voor de podiumkunsten en de muziekindustrie (MCN/TIN, Amsterdam).

³³ Idem

³⁴ G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Gebruikswaarde

De gebruikswaarde bestaat uit de som van het entreekaartje, de kosten van de reis ernaar toe (tijd en vervoerskosten) en de tijd die wordt doorgebracht bij de opvoering zelf. Door de reistijd en de duur van een uitvoering in geld te waarden kunnen alle met het bezoek gepaard gaande kosten bij elkaar worden opgeteld, zodat het bedrag ontstaat dat een gemiddelde consument totaal over heeft voor een bezoek aan een uitvoering van podiumkunsten. Consumenten die deze kosten maken hebben er in veel gevallen echter vaak ook nog wel meer voor over - slechts een beperkt deel zal niet meer gaan als de kosten iets hoger worden. Het verschil tussen de feitelijke kosten en de kosten die consumenten ervoor over hebben wordt het consumentensurplus genoemd. Dit consumentensurplus bedraagt gemiddeld 25%³⁵ van de gemaakte kosten. Dit mag niet geheel als welvaartswinst worden ingeboekt omdat rekening moet worden gehouden met het feit dat een alternatieve besteding ook een consumentensurplus zal kennen. Bestaande kengetallen gaan ervan uit dat het consumentensurplus van een dergelijke tijdsbesteding 25% hoger ligt dan dat van een alternatieve tijdsbesteding.³⁶

Optiewaarde

De tweede waarde is de optiewaarde – de hogere prijs die mensen bereid zijn te betalen voor een locatie in een stad met een groot aanbod aan podiumkunsten, en voor een locatie in de buurt van zo'n podium. Als veel mensen immers in de buurt van een groot aanbod podiumkunsten willen wonen, stijgt – gecontroleerd voor andere variabelen als type huis en werkgelegenheidsaanbod – de waarde van de grond op deze locaties. Deze zogenaamde residuele grondwaarde levert een inschatting op van de welvaartswinst van de podiumkunsten. Dat mechanisme is al eerder aangetoond voor de Nederlandse podiumkunsten³⁷ en is in een recente studie bevestigd.³⁸ Om de optiewaarde van podiumkunsten te kunnen bepalen is gebruikgemaakt van de hedonische prijsmodellen uit bestaand onderzoek naar de aantrekkingskracht van steden,³⁹ en uit een recent samenwerkingsproject met het Centraal Planbureau over de waarde van

³⁵ J.N.T. Weda, I.J. Akker, J.P. Poort, C.C. Koopmans, 2009: MKBA Erfgoed en Locatie. Locatiegerelateerde consumptie van cultureel erfgoed informatie SEO, Amsterdam.

³⁶ Idem p.26.

³⁷ G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers Nijmegen).

³⁸ O. Falck, M. Fritsch, S. Heblich, 2010: *The Phantom of the Opera: Cultural Amenities, Human Capital, and Regional Economic Growth* (IZA Discussion Paper, no. 5065).

³⁹ Zie: G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen).

‘stad en land’.⁴⁰ Hieruit komt naar voren dat van alle type culturele voorzieningen de nabijheid van podiumkunsten de meest robuuste verklaring biedt voor de verschillen in grond- en huizenprijzen tussen woonlocaties in Nederland. Op basis van deze modellen is het vervolgens mogelijk om deze optiewaarde van podiumkunsten te bepalen.

Economische waarde

De economische waarde wordt vrijwel volledig bepaald door de som van toeristische bestedingen en de winst op export die zou wegvallen als die culturele sectoren in Nederland niet meer zouden bestaan. De exportwaarde van de podiumkunsten wordt hier buiten beschouwing gelaten vanwege de beperkte beschikbaarheid van gegevens. Daarnaast betreft het hier naar waarschijnlijkheid vooral de verkoop van CD’s en DVD’s van de topgezelschappen, maar die worden juist gespaard in de bezuinigingen. Voor toeristische bestedingen moet worden gekeken naar de toeristen die specifiek naar Nederland zijn gekomen voor het aanbod podiumkunsten. Dit aantal is volgens het Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen (NBTC)⁴¹ beperkt. In het genoemde onderzoek is er vanuit gegaan dat gemiddeld 1% van de bezoekers aan de Nederlandse podia uit het buitenland komt, ofwel circa 200 duizend bezoekers per jaar. De vraag is vervolgens welk deel hiervan specifiek voor podiumkunsten naar Nederland kwam. Hier zijn geen gegevens over bekend maar bij musea betreft dit ongeveer 15% van alle buitenlandse bezoekers. De belastingopbrengst en de winst op de uitgaven van deze toeristen mogen bij het welvaartseffect worden opgeteld.

6.2 Impact bezuinigingen op de welvaart

Op basis van de methoden zoals boven beschreven kunnen zogeheten kengetallen worden bepaald: wat is het welvaartseffect van een gemiddelde uitvoering of de gemiddelde maatschappelijke waarde per bezoeker? Hierbij geldt – net als bij de berekening van impact op het aanbod – dat er nog geen onderscheid wordt, en ook niet kan worden, gemaakt van mogelijke verschillen in deze waarde per type uitvoering of genre. Dat vraagt om nader onderzoek, dat buiten de *scope* van deze effectmeting valt.

⁴⁰ H. de Groot, G. Marlet, C. Teulings, W. Vermeulen, 2010: Stad en land Cpb, Den Haag.

⁴¹ Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen 2010. Onderzoek Inkomend Toerisme 2009: De Buitenlandse Toerist Uitgelicht

Op basis van de uit dat eerdere onderzoek gedestilleerde kengetallen is de maatschappelijke impact van het lagere aanbod aan podiumkunsten berekend. Dat is gedaan door het welvaartseffect van een gemiddelde uitvoering in de podiumkunsten te vermenigvuldigen met het verlies aan uitvoeringen dat in het vorige hoofdstuk is berekend. In tabel 6.1 staat het op die manier berekende welvaartseffect, in de zes verschillende scenario's. Volledigheidshalve is ook de netto-impact op het aanbod nogmaals weergegeven.

	1	2	3	4	5	6
	Geen reactie	Sponsoring	Efficiency	Inkomsten optimalisatie	Efficiency; pricing en sponsoring	Efficiency + inkomsten
Impact op uitvoeringen	-16.526	-15.514	-11.157	-9.278	-5.774	-3.119
(als % van het totaal aantal uitvoeringen)	-25%	-23%	-17%	-14%	-9%	-5%
Welvaartseffect (in € mln)	-215	-202	-145	-121	-75	-41
Bezuinigingen (in € mln)	119	119	119	119	119	119

Het welvaartsverlies als gevolg van de bezuinigingen op de podiumkunsten varieert, afhankelijk van de reacties van podia en gezelschappen, van € 215 miljoen tot € 41 miljoen. Daar staat een maatschappelijke besparing van € 119 miljoen als gevolg van de bezuiniging op overheidsuitgaven tegenover. De conclusie is dan ook dat afhankelijk van de reacties van de instellingen

zelf de maatschappelijke baten hoger of lager zijn de maatschappelijke kosten van de bezuinigingen.

Deze reacties vereisen echter grote veranderingen in de sector zelf: Een efficiëntieslag, de introductie van dynamisch prijsbeleid en professionele sponsor- en mecenaatwerving zijn hier belangrijke voorbeelden van. Inzetten op slechts één of twee van deze maatregelen en bijvoorbeeld rekenen op een volledige compensatie door sponsoring en mecenaat is niet voldoende om het maatschappelijke waardeverlies op te vangen. Deze veranderingen kosten tijd en brengen waarschijnlijk ook frictiekosten met zich mee. De omvang van deze frictiekosten zijn niet bekend, net zomin als de tijd waarin deze veranderingen redelijkerwijs kunnen worden gerealiseerd. De vraag is of dit mogelijk is in de periode tussen nu en 2013. Een antwoord hierop vereist nader onderzoek. Mocht dit niet mogelijk zijn, dan zijn de voorgenomen bezuinigingen per definitie welvaartsverlagend.

Deze conclusie is gebaseerd op een eerste inschatting van wat zeer waarschijnlijk de grootste kosten en baten zijn van de bezuinigingen op de podiumkunsten. Om een definitieve uitspraak te kunnen doen over de maatschappelijke impact en het saldo van kosten en baten is een volledige maatschappelijke kosten- en batenanalyse noodzakelijk. Hiervoor ontbreken op dit moment echter onder andere de noodzakelijke gegevens over substitutie-effecten, timing en frictiekosten. Daarnaast zou dan een schatting moeten worden gemaakt van mogelijke additionele welvaartseffecten van de alternatieve besteding van de bespaarde €119 miljoen.